Mindig lehet jobban! – avagy az oktatás jövőjéről

Nagyapám, Kovács Máté jelmondata: Mindig lehet jobban! És ez nem csak hangzatos szólam volt az ő részéről, hanem hitvallás, életen át tartó törekvés, remény. A II. világháború borzalmas pusztítása után újjá kellett építeni az országot és az embert is. A szocialista rendszer a maga hibáival és hiányosságaival együtt, ideológiai alapon ugyan, de azóta sem látott erőfeszítést tett a társadalom emelésére, különösen iskolázottságának növeléséért, az írás-olvasási készség és a tágabban vett kultúra széles körben való elterjesztéséért.

Az értelmiség ugyan nem volt a szocialista ideológusok „szíve csücske", a társadalom széles alapját alkotó paraszt- és munkásrétegek felemelését viszont határozott célként tűzte ki magának a rendszer. A szocialista emberkép azt követelte, hogy tanult legyen a munkás és a paraszt, hogy kezelni tudja a modern gépeket, hogy a korszerű mezőgazdasági módszereket elsajátíthassa, és nem utolsó sorban, hogy tanultságuk révén ezek a széles társadalmi rétegek alkalmassá váljanak a szocialista ideológia és az állami propaganda befogadására.

Gyakorlatilag, kisebb változtatásoktól eltekintve, ebből él a mai oktatási rendszerünk, ez a fundamentuma. Csakhogy közben nagyot változott a világ. A háború utáni idők és a jelenkor egészen más fajta embert kívánnak. Az egyiknek kézzel, emberfeletti munkával kellett a romokból megteremtenie először a túlélés, majd az alapvető élet feltételeit. A mostaninak meg számos olyan kihívással kell szembenéznie, amelyeket a korábbi generációk elképzelni sem tudtak, néhány sci-fi írót kivéve.

Nagyapám korán elvesztette édesapját a háborúban, talán 8-9 év körüli fiúcska lehetett. Nyolc gyerek közül ő volt a legkisebb, így édesanyja a nagyszüleihez adta. Ez a tragédia sorsfordító volt számára. Végül a kemény fizikai és szellemi munkában lelte meg az enyhet, és a gazdag házi könyvtárban találta meg a megnyugvást. Innen indult ki az egész, a folytatást már ismerjük.

Ha valaki, hát Kovács Máté látta az emberi potenciált és annak kiaknázatlanságát. Élete során két világháborút is megélt, és tudta, hogy a legértékesebb és egyben a legelpazaroltabb erőforrásunk maga az ember. Így volt képes saját tragédiáját hivatássá transzformálni, és életét a társadalom szellemi, kulturális emelésének szentelni.

Tudta, hogy a műveltség nem pusztán öncélú úri passzió, hanem világunk és önmagunk komplexebb megértésének záloga. Korának titkos nagy reménye az volt, hogy ha műveltebbé tesszük a társadalmakat, akkor talán nem bocsátkoznak majd háborúba és megtanulnak jobban együttműködni. Nyolcvan évvel később a történelem őket igazolja. Az örökké háborgó Európa hosszú időre békés lett, és a békéből mindenki prosperált.

Az ősök áldozatos munkával soha nem látott gazdaságot, technológiai fejlettséget, biztonságot, jólétet hoztak létre. Teljesítették vállalásukat. Mély hála és köszönet érte. Hogy a következő generációk mit kezdenek majd ezzel az örökséggel, az nagyban azon múlik, hogy mi most mennyire tudjuk őket ellátni a megfelelő tudással és felvértezni a kihívások szempontjából releváns képességekkel.

Nagyapám egyetemi tanulmányai egészen a két háború közti Párizsba röpítették. Ez a kulturális sokk bizonyára nagy hatással volt rá, hisz a nyelvtudás fontossága 'tudós-könyvtáros' szemléletében is megmutatkozott. Erről tanúskodik a családi könyvtár feldolgozása során fellelt számos korabeli nyelvkönyv.

Előkerült még néhány pszichológiai kötet, ami arra utal, hogy a szellemi emelkedést nem kizárólag tudásanyag és képességek elsajátítása mentén képzelte el, hanem a modern lelki tudományok kínálta lehetőségeket is kutatta egy olyan korban, amikor a pszichológia tiltott volt, mondván, hogy a szocialista embernek nincs lelke.

Most nagy reformok előtt áll az oktatás. Azonban csak akkor tud valódi reform lenni, ha kellő távolságból, objektíven tudunk ránézni erre a komplex képre. Nagyapám, Kovács Máté ma is érvényes szempontjait figyelembe véve szeretnék áttekintést adni az oktatás helyzetéről. Úgymond az ő szemén keresztül próbálom vizsgálni ezt az összetett témát. Nyílván ezt csak a saját szűrőmön, tanári és mentálhigiénés tapasztalatomon keresztül tudom megtenni.

„Felkészítettünk benneteket a nagybetűs Életre" – szólt a ballagásomon tanáraink búcsúbeszéde. 19 évesen nem tudtam, hogy ezzel a magolásra, a meghunyászkodó engedelmességre vagy a puskázásra utalnak, de némi szorongással töltött el ez a merész kijelentés. Akkor is voltak kérdőjelek a fejembe ezzel kapcsolatban, most még inkább.

Az oktatási rendszer hatékonyságát az általa képzett emberek összességének, a társadalomnak a sikeressége mutatja. Ennek az egyik fokmérője az egyén szintjén az anyagi gyarapodás, a társadalom szintjén pedig olyan mutatók, mint a GDP. Lehet még az általuk elvileg elsajátított iskolai tudásanyag sikeres hasznosítása, mint például a szövegértési készség, az artikulált önkifejezés vagy a hasznos nyelvtudás. Lehet fokmérője a társadalmi elégedettség, az egyén szintjén pedig nevezhetjük 'boldogságnak' is.

Sajnos semmilyen szempontból sem rózsás a kép. A magyar GDP nem brillírozott mostanában, a lakosság egyre szélesebb rétegei pedig elszegényedtek. A magyarok átlagfizetése az uniós átlag fele. 27 ország közül Magyarország az utolsó három között van a keresetek viszonylatában.

Az OECD szerint Magyarországon a funkcionális analfabetizmus, tehát a szövegértés hiánya a lakosság majd egyharmadát jelentős mértékben érinti. Az elmúlt több mint harminc évben a társadalmi párbeszéd tőmondatokká zsugorodása, a banki hitelek, online és egyéb csalások áldozatainak magas száma, a radikalizmus, a polarizálódás, az intolerancia, a környezetvédelem és ember elhanyagolása mind gyászos tünetei egy nagyobb társadalmi válságnak.

Ezek mind azt mutatják, hogy globálisan, össztársadalmi szinten potenciálunk alatt teljesítünk többek közt azért, mert kommunikációs-értelmezési készségeink összességében elégtelenek. Ezáltal a minket körülvevő világot csak részlegesen, hibásan értelmezhetjük, érthetjük meg. Ebben számos olyan tényező játszik közre, amely az elhanyagolt, elhibázott oktatás- és tudománypolitika következménye.

17 évig dolgoztam magánnyelvtanárként. Diákjaim legtöbbje neves iskolákból, úgynevezett elitgimnáziumokból került ki. Módos szülők gyermekei voltak, akik elvileg minden lehetséges támogatást megkaptak a fejlődésre. Az évek során azonban elég lesújtó kép rajzolódott ki. Az egyik igen aggasztó jelenség az volt, hogy hiába a sok iskolai nyelvóra, a szaktantárgyi tudás nem került átadásra, illetve elsajátításra. A tanulók nyelvi szintje messze elmaradt európai diáktársaikétól.

Ez nagy problémát jelent Magyarországon, hiszen nyelvünk 'különc'-nek számít, úgy a közvetlen szomszédaink viszonylatában, mint a tágabban vett európai térségben. Nyelvtudás

híján a magyar ember igen korlátozott marad mind szellemileg, mind gazdasági, mind munkavállalási szempontból.

Ma a tudomány, a technológia, a kutatás, a kereskedelem, az információ közvetítés főnyelve az angol. Ennek fontosságát ideje lenne felismernie a mindenkori kormányzatnak és komoly, tartós befektetéssel és határozott politikai akarattal ki kéne léptetni a társadalmat az inzuláris gondolkodásból, létből.

A másik szintén nyelvi probléma, ugyanis úgy kerülnek ki a fiatal felnőttek az iskolából – tisztelet a kivételnek –, hogy nem tudnak fogalmazni. Beszédcentrikus módszeremből kifolyólag sokszor kérdeztem a diákjaimat, hogy mit csináltak a hétvégén. Nem tudom – volt a válasz… de mégis, idézd fel! Kirándulni voltunk – mondta szegény. Oké és kivel? Hol voltatok? Mit láttatok? Mit ettetek? Hogy érezted magad? – kínoztam tovább. Alig akadt olyan, aki tudott volna kerekíteni egy szép ívű, részletgazdag történetet még magyarul sem.

Hiába a sok irodalom- és nyelvtanóra, ha az iskolai gyakorlat elcsúszott eredeti rendeltetése, a nyelvi önkifejezés és komplex gondolkodás elsajátításának célja mellett. Ha a kitermelt egyed nem képes kifejezni önmagát, kiállni és bátran elmondani: mit szeretne, mit nem, ez az anyanyelvi tanulmányok gyalázatos kudarcát jelenti.

Amikor modern oktatási rendszerünk kialakult a II. világháború után, az irodalom- és nyelvóráknak alapvető funkciója az alapszintű alfabetizáción túl a közös kulturális referenciarendszer és a munkafolyamatok elvégzéséhez szükséges alapkommunikációs készség elsajátíttatása volt. Ezt most is híven hozza, csak már nem erre van szükség.

Példának okáért felhoznám az elkerülhetetlen AI-t, a mesterséges intelligenciát. Kiváló eszköz, de olyan, mint a Dzsinn a varázslámpásból. Az ember megdörzsöli a lámpást, kijön a Dzsinn, és lehet kívánni. A lehetőségeknek szinte csak a lámpás birtokosának fantáziája szab határt. Mindazonáltal jól kell megfogalmazni a kívánságot, mert különben akár fonákjára is fordulhat, mint a mesében. A fejlettebb részvételi demokráciák létrejöttének is az feltétele, hogy a lakosság minél szélesebb köre artikulált módon képes legyen gondolkodni és kifejezni önmagát.

Ami szintén aggasztó jelenség, az a kritikai gondolkodás hiánya. Annak idején tanítványaim nagy része tinédzser volt, imádtam velünk dolgozni. Azonban a Covid idején és azt követő időszakban ijesztő jelenségre lettem figyelmes. Nem lázadtak. Teljes letargia. Látva a napi szinten abszolválandó adatmennyiséget, ez nem lepett meg. Olyanok voltak, mint a túlöntözött növény, elsárgultak, lekonyultak, döglődtek. Még idejük sem volt feldolgozni az előző adatcsomagot, már jött másik kettő.

Biztos jó szándék áll mögötte, láthatóan mégsem célravezető. Már 6. osztálytól és a középiskolában különösen a gyermek és a tinédzser mentális érettségi szintjének, teherbíró- és befogadóképességének, igényeinek és szükségleteinek, érdeklődésének és jólétének teljes figyelmen kívül hagyását lehet tapasztalni.

A tárgyi tudás természetesen bizonyos mértékig elengedhetetlen, viszont ennek a tudásnak az integrálása legalább ilyen fontos. Hiába tanul meg a nebuló tengernyi adatot történelemből és kiválóan visszaböfögi, ha a történelem tanulságát nem szűri le. Ha a történelmet vezérlő társadalmi, technológiai, gazdasági, klimatikus és egyéb folyamatokat nem látja át, akkor sem saját korát, sem társadalmát, sem saját magát nem tudja értelmezni, kontextusba helyezni.

A jelenleg működő rendszer azonban még mindig agyonművelt munkásokat állít elő egy olyan korban, amikor a robot és az mesterséges intelligencia egyre jelentősebb mértékben kiváltja az emberi munkaerőt. Ez a rendszer hierarchikus, engedelmességelvű, az utasítások végrehajtását jutalmazza, a kooperatív készségeket pedig az oviban felejtette. Most azonban minél inkább kezdeményező, kreatív, sokoldalú, nemzetközi szinten is együttműködni képes emberekre van szükség. A sikeres modern társadalmak gazdasági ereje már nem a nagy létszámú gyári betanított munkaerőn alapszik, hanem automatizált gyárakon, vállalkozásokon és a szolgáltatásokon.

Az oktatási rendszer mondhatni elavult. Hatékonysága kétséges és nem emberközpontú. Még mindig benne van a háború utáni görcsös erőlködés, ami úgy termel ki embereket, mint az ipari paradicsomot. Még zölden szedik le őket, mondván: majd útközben beérnek.

A tanárokat mindezért természetesen nem lehet hibáztatni. A probléma gyökerét az oktatási rendszer korszerű célkitűzéseinek kiáltó hiányában látom. Ha nincs cél, soha nem érünk ’oda’. Célmeghatározás nélkül lehetetlen korszerű képzést kialakítani.

Hovatovább, az iskola számos kihívásos területen tudna prevenciós szerepet játszani. Magyarországon a szív- és érrendszeri betegségek elég jelentős mértékűek. Az obezitás népbetegség. Mégis előnyben részesítik a deriválást az egészséges életmóddal, a tudatos táplálkozással szemben. Pedig abban még senki sem halt bele, hogy nem tudott deriválni…

Előbb tanulunk meg fotoszintetizálni, mint az egészségügyi öngondoskodást vagy a csecsemőgondozást. A spin kvantum szám kiszámítása fontosabb, mint a gyermeknevelés gyakorlati ismeretei. Matematikából megkövetelik a palást felületének kiszámítását, de nem tanítják az adózás, a hitel vagy a vállalkozással járó anyagi terhek összefüggéseit, a háztartásvezetés anyagi vonzatait.

Továbbá Magyarországon viszonylag magas a mentális problémákkal küszködők száma. Aggasztó módon az elmúlt 20 évben a fiatal korosztály körében is egyre többen panaszkodnak szorongásra, depresszióra, kiégettségre. A lakosság jelentős része rendszeresen nyugtatóval és/vagy antidepresszánssal él. A korszerű és bevált mentálhigiénés módszerek integrálásával tanárnak és diáknak egyaránt lehetne biztosítani olyan eszközöket, amelyek segítségével értést és fogást nyerhetnének a mentális folyamatainkon, vagy legalább tudnák, hogy kihez vagy milyen módszerhez kell fordulni bizonyos esetekben.

Ebben a tekintetben a Kovács Máté által hangsúlyozott diszciplináris átjárás fontossága lényeges, hiszen a pedagógiai képzés és a tágabban vett oktatás láthatóan nem volt képes még integrálni saját, illetve rokon szakterületének, a pszichológiának a vívmányait és korszerű eszközeit. Az iskola kiváló keretet kínál az önismereti és mentálhigiénés alapismeretek elsajátításához.

Ha meghatározásra kerülnek ezek a célok az új kihívások mentén, ha visszakerül középpontjába az ember és nem utolsó sorban a gyermek, ha a társadalom és a mindenkori hatalom kész erre komolyan áldozni, csak akkor lesz alkalmas a társadalom valódi szintlépésre.

Mindig lehet jobban!